

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2012:

Rusíni na Bruntálsku | Historie podkarpatských měst: Velký Bočkov | Valná hromada 2012 | Kdo byl architektem tzv. „znovusjednocení“? | Dětství na Podkarpatské Rusi | Rusíni na Slovensku | Zprávy, dopisy, výzvy

Naše společné kořeny

Život nabízí dost příležitostí, abychom si uvědomili, jak hluboce se vryla Podkarpatská Rus a její lidé do našich dějin i aktuální současnosti. Když jsme např. letos o květnových svátcích sledovali v televizi reportáž o veteránech druhé světové války, opět tu byla řeč o Rusínech. Reportér mluvil s několika rusínskými příslušníky východní fronty za 2. světové války, kteří bojovali za svobodné Československo a po válce se vrátili na Podkarpatskou Rus. Žijí tam ve velmi skromných podmínkách, aniž na ně tamní úřady vzpomenu s nějakou pozorností, finančním příspěvkem nebo aspoň dotazem, jak se jim daří. Ani z Česka se těm, kdo žijí na Podkarpatsku, nedostává žádné podpory a pomoci, protože – jak řekl v reportáži mluvčí Ministerstva obrany ČR – „staráme se jen o státní občany České republiky.“ Mnoho optimismu ta reportáž nepřinesla, vždyť přece víme, že ti lidé bojovali za Československo! Vrátili se však domů, mají smůlu. Ještě že na ně a jejich činy vzpomněla aspoň Česká televize. (Rusínská účastníci bojů na východní frontě, kteří žijí v naší republice, jsou na tom ovšem podstatně lépe; dostávají státní vyznamenání, jako váleční veteráni mají i vyšší penze.) Ze dvou tisíc rusínských příslušníků tzv. Svobodovy armády žijí dnes asi dvě stovky.

Další příklad je z veselejšího soudku: Podkarpatské Rusi a Rusínům se v těchto letech dost věnují mladí lidé, zejména studenti. Řada z nich si vybírá pro své závěrečné práce na vysoké škole právě toto téma. Máme o tom většinou zprávy „z první ruky“, protože se někteří z nich na nás obracují s prosbou o informace, doplnění údajů, o názory. Takže víme, že mají upřímný osobní i profesní zájem. Z diplomové práce Hanky Havlové, nyní už absolventky brněnské pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, jsme vybrali několik úryvků do minulého čísla našeho časopisu a přineseme i další. Mimochodem, aktivně tvůrčí zájem Hanky Havlové je vedle odborných kvalit a pěkné češtiny pro nás cenný ještě z dalšího důvodu: patří u nás do proudu lidí – Rusínů, Čechů či Slováků -, kteří vědí o svých rusínských či podkarpatských kořenech a chtějí o nich zjistit víc. Putují za nimi na Podkarpatskou Rus, do historických knížek, k pamětníkům.

Přejme všem šťastnou cestu za poznáním.

AGÁTA PILÁTOVÁ

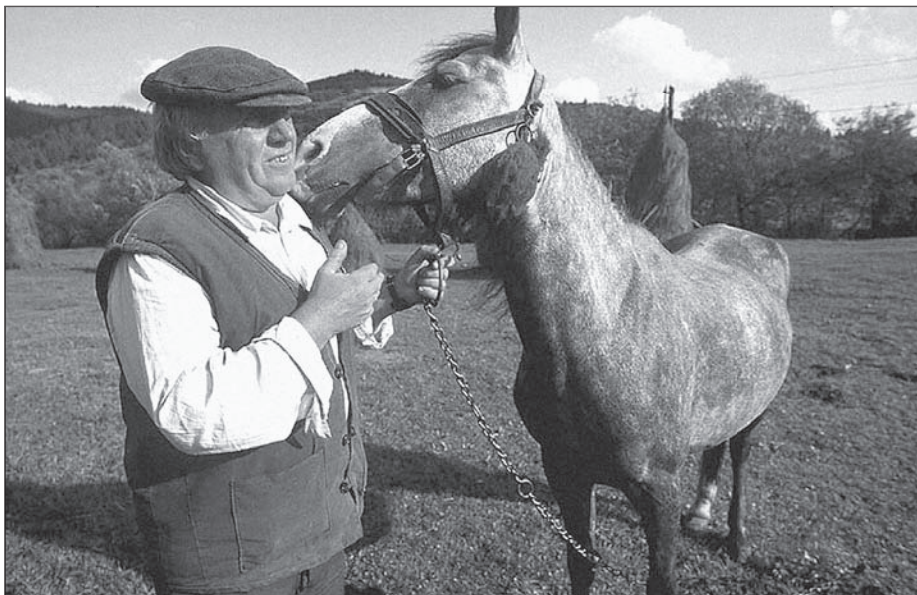

Foto Ivo Dokoupil

Dialog

Žili, byli na severu Moravy Rusíni. A co dnes?

Začalo to dotazem v e-mailové poště. Byl podobný, jaké často dostáváme – žádosti o informace, o adresy spolužáků, pamětníků, výzvy k navázání kontaktu či dotazy, kde žili předkové rodičů. Tentokrát se na naši redakci obrátila ředitelka Státního okresního archivu v Jeseníku paní magistra Tinzová s prosbou:

Vážená paní redaktorko, od vašeho člena z Jeseníku, pana Luboše Slaného, se mi dostal do rukou časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi „Podkarpatská Rus“. Hned mě napadlo požádat vás o pomoc.

Jde o letošní seminář a výstavu XII. ročníku svatováclavských setkání na téma Slezská lidová kultura a kultura lidu na Jesenícku. V části „kultura lidu na Jesenícku“ je ukryta naše snaha přispět ke zmapování kulturního přínosu dosídlenců na Jesenícko po r. 1945. Víme, že mj. sem přišly i rodiny uprchlíků z Podkarpatské Rusi, které zde hledaly nový domov. Právě pan Slaný z takové rodiny pochází. Je ale bohužel velmi nemocný a v naší snaze nám příliš nepomůže. Jde nám především o příběhy rodin, fotografie, případně o zapůjčení trojrozměrných předmětů týkajících se lidové kultury jejich domova na Podkarpatské Rusi, o vzpomínky. Při listování č. 4/2011 jsem narazila na článek pana Jana Romana, v němž píše

o tom, že jeho příbuzní po válce žili na Jesenícku. Prosim o kontakt, abych se s ním mohla spojit. Navíc možná bude vědět o dalších příslušnících této komunity na Jesenícku.

Možná by nám mohla pomoci přímo vaše Společnost. Nemáte například k dispozici seznamy uprchlíků z Podkarpatské Rusi s udáním místa, kde se usídlili? Není ve Vašich řadách historik, který se tímto tématem zabývá? Přivítali bychom i historickou studii na téma Češi z Podkarpatské Rusi po r. 1945 v Československu. Uvítáme v tomto směru jakoukoliv Vaši pomoc.

Pokračování na straně 3

POZVÁNKA

Vážení přátelé **SLATIŇÁCI**, jste srdečně zváni vy, vaši rodinní příslušníci i známí na **p ř á t e l s k é s e t k á n í**,

které se koná v **sobotu 23. června 2012** od 13 do 19 hodin v restauraci hotelu **BALKÁN** v Praze 5 na Smíchově, třída Svornosti 28.

Přijďte všichni, kdo jste nezapomněli na své přátele a hezká léta prožitá ve Slatině! Spojení: tramvají č. 7, 10, 14 do stanice Zborovská nebo metrem B, stanice Anděl.

Srdečně vás zdraví a těší se na shledanou p. Hrozová, roz. Dostálová

Valná hromada 2012

V sobotu 28. dubna 2012 jsme se opět sešli na valné hromadě Společnosti v Domě národnostních menšin v Praze. Úvod programu vytvořil dokumentární snímek ing. Rychnovského a L. Rychnovské Cesty za vzpomínkami; po promítání přednesla krátký komentář k filmu paní Ludmila Rychnovská.

Poté byly zvoleny komise, moderátor a zapisovatel. Mandátovou komisi řídil František Vejř, návrhovou Agáta Pilátová, moderátorem

valné hromady byl Bruno Sopko, zapisovatelkou A. Pilátová. Za výkonný výbor přednesla Dagmar Březinová zprávu o činnosti SPPR, revizní zprávu Eva Tittelbachová. Následovaly informace o činnosti odboček. V další diskusi vystoupila Kateřina Romaňáková, která seznámila shromáždění s činností souboru Skejušan; zároveň požádala valnou hromadu o schválení rusínských symbolů na nový prapor Skejušanu. A. Pilátová hovořila o rostou-

cím zájmu mladých lidí, zvl. studentů o Podkarpatskou Rus a Rusíny; Vl. Kuštek se zamyslel nad edičními aktivitami SPPR a F. Vejř mluvil o práci v grantové komisi MK a další.

Následovala volba nového výkonného výboru a návrh usnesení, kandidátní i návrh valná hromada podstatnou většinou schválila (viz níže).

Účastníci valné hromady zhlédli výstavu v prostorách DNM k 20. výročí Společnosti a časopisu. *

Zprávy z odboček

BRNO

(Všechny akce probíhají na bázi dobrovolnictví, jelikož odbočka zatím nedisponuje žádným finančním zabezpečením.)

Během roku 2011 se odbočka SPPR v Brně podílela na těchto akcích: Zhotovení krojů na rusínské pásmo pro FS Poľana Brno (sponzorský), promítání diapositivů z Podkarpatské Rusi z 1. republiky mapujících trasu vlaku z Prahy do Jasini, prezentace rusínských krojů ve spolupráci s projektem Obnova původního lidového kroje, prezentace oblastí východního Slovenska a Podkarpatské Rusi s rusínským osídlením, terénní výzkum rusínských krojů a technik používaných při jejich zhotovení, vydání kalendáře, příprava na vystoupení v rámci večera národnostních menšin v Brně a účast na večeru národnostních menšin Žijeme v jednom městě – gastronomie a pěvecké vystoupení (vystoupení omezené části pěveckého sdružení rusínských dívek), spolupráce s Muzeem rusínské kultury v Prešově, spolupráce se skanzenem ve Staré Lubovni – obnova tradiční tkané huně, vzájemná výměna materiálů o hmotné i nehmotné kultuře Rusínů, spolupráce s etnografickým oddělením ve Svaljavě atd.

Z plánu na rok 2012: Babylonfest – přednášky na SŠ, promítání filmu, výstava fotografií, pěvecké vystoupení a gastronomie, sběr pohádek, pověstí, terénní výzkum, atd. O těchto i dalších aktivitách informujeme na webu.

(des)

LIBEREC

Odbočka v minulém roce uskutečnila sbírku a odvoz berlí na Podkarpatskou Rus, do Do-

Účastníci valné hromady František Vejř a Bruno Sopko v pauze; Kateřina Romaňáková s praporem Skejušanu

Foto Jiří Vetyška

mu invalidů a důchodců v Turja-Remeta. Zorganizovali jsme výlet do Adršpašských skal a zájezd členů do Volosjanky na Podkarpatské Rusi.

(M. K.)

CHOMUTOV – SKEJUŠAN

Také v minulém období výrazně přispíval rusínský folklorní soubor Skejušan ke kulturnímu životu svého regoionu a obohacoval kulturní programy v dalších místech i zemích. Z obsáhlého seznamu aktivit vyjímáme: Vystoupení na chomutovském masopustu, na „třešnickovém bále“, na velikonočních slavnostech v Chomutově a Karlových Varech, na večeru národnostních menšin „Pojďte se bavit“, na

valné hromadě SPPR v Praze, připravil doprovodný program při liturgii u příležitosti svěcení kostela sv. Barbory; vystoupil na setkání rusínské menšiny, na rodinných slavnostech, na folklorním festivalu v Ústí nad Labem, účastnil se na Světového kongresu Rusínů v Maďarsku, představil svůj program na folklorních festivalech ve Strážnici, v Polsku a na Slovensku i a na četných folklorních slavnostech v Česku, na Viktoriánských slavnostech, na Svaté Hoře u Příbrami, v pořadu „Barevná paleta“, na Svatováclavských hodech ve Výsluní, na adventním setkání národnostních menšin v chomutovském divadle atd.

(K. R.)

(Další příspěvky z valné hromady na straně 4 a 6)

USNESENÍ valné hromady Společnosti přátel Podkarpatské Rusi dne 28. dubna 2012

1. Valná hromada schvaluje

- zprávu o činnosti Společnosti za uplynulé období (přednesla Dagmar Březinová),
- revizní zprávu (přednesla Eva Tittelbachová),
- zprávu o hospodaření (přednesla Dagmar Březinová),
- zprávu o činnosti odbočky SPPR Jindřichův Hradec (přednesl Jiří Vetyška)
- složení nového výkonného výboru a revizní komise:
výkonný výbor: Dagmar Březinová, Ing. Josef Havel, Jiří Havel, Radan Lášek, Ing. Zd. Ouško, prof. dr. Bruno Sopko, Vl. Svoboda, Eva Tittelbachová,
revizní komise: ing. J. Čopík, Fr. Vejř, Fr. Novák.

2. Valná hromada souhlasí

- s použitím znaku Podkarpatské Rusi jako symbolu na praporu souboru Skejušan.

3. Valná hromada děkuje

- paní L. Rychnovské, doc. PhDr. J. Čmejrkovi a ing. Rychnovskému in memoriam za vytvoření dokumentárního snímku Cesty za vzpomínkami,
- paní Kateřině Romaňákové a souboru Skejušan v Chomutově za rozsáhlé umělecké aktivity a soustavné oživování a šíření rusínské lidové kultury,
- aktivistům výkonného výboru SPPR, zvl. členům grantových komisí ministerstva kultury Fr. Vejřovi a K. Romaňákové za práci v těchto orgánech.

4. Valná hromada doporučuje výkonnému výboru

- umístit dokument Cesty za vzpomínkami na webové stránky SPPR.

Praha 28. 4. 2012

Žili, byli na severu Moravy Rusíni. A co dnes?

Dokončení ze strany 1

Pokud je to jen trochu možné, buďte tak laskavá a zašlete mi kontakt na p. Romana či na další osoby, které by s námi mohly spolupracovat.

Předem děkuji a přeji úspěchy celé Vaší redakci i společnosti.

*Mgr. Bohumila Tinzová,
ředitelka Státního okresního archivu Jeseník*

Dopis nám byl milý z mnoha důvodů; samozřejmě především kvůli tématu samému a zaměření semináře, který historici na severní Moravě připravují. Požadovanou adresu jsme paní ředitelce hned poslali a já osobně přidala jednu „severomoravskou“ vzpomínku z dětství. Náhodou mi totiž uvízla v paměti a týká se právě tamních Rusínů.

Asi v polovině padesátých let jsme se sými rodiči setkali kdesi na dovolené s krajanem z Podkarpatské Rusi a s jeho ženou. Otec ho znal ještě z domova, z Podkarpatské Rusi. Všichni měli ze setkání radost. Ten pán – zapamatovala jsem si, že se jmenoval Kostá Kadar – byl řeckokatolickým, tehdy už ovšem pravoslavným knězem a velice srdečně nás zval na pár dní k sobě, do Jelení u Bruntálu. Má tam faru, budeme jeho hosty. Ves je plná Rusínů, uvidíš, Štěpáne, budete se tam cítit dobře, říkal tátovi. Byli jsme učitelská rodina a z prázdnin ještě hodně zbývalo, takže jsme mohli přijmout pozvání a odjet hned. Farář a jeho paní nás ubytovali na několik dní, snad na týden. Také jsme si během pobytu vyšlápli na Beskydy, užívali si okolní přírodu, hodně si povídali s lidmi. Pro rodiče i pro mne to byl nezapomenutelný pobyt. Po letech jsme zase mluvili rusínsky, obklopovali nás krajané, kteří si zjevně nic moc nedělali z komunistického režimu ani z toho, že jim – tedy nám – zrušili národnost i církev. Pracovali, v neděli chodili do kostela a ani příliš neprožívali, že je teď pravoslavný. Slavili svatby a křtiny (na jednu bouřlivě veselou oslavu jsme byli pozváni i my). Vzpomínám, že tatínek s místními dlouho do noci diskutoval o „bolesti našeho národa“ – to jest rusínského, který nemá nikde zastání a je odsouzen – k čemu vlastně?

Od té doby jsem o lidech, které jsme tehdy potkali, už nic neslyšela, jen si občas na ten zážitek vzpomněla. Jako by se po nich slehla zem. Až teď přišel dopis s dotazem paní Tinzové...

O severomoravských Rusínech toho vím opravně jen máličko, mám jen tuhle dětskou vzpomínku. Bylo mi líto, že víc k tématu neumím, protože konference, kterou v Jeseníku připravují, je velice záslužná. Popsala jsem paní ředitelce, co si pamatuju, přidala pár tipů lidí, jichž se může ještě dál zeptat a slíbila, že její výzvu uveřejníme v příštím čísle časopisu. Přidala jsem taky prosbu, aby zkusila zjistit, zda po Rusínech v Jelení zbyly nějaké stopy.

Brzy přišla odpověď. Paní ředitelka dobře zná své regionální kolegy a hned věděla, na koho se obrátit. K dopisu připojila zprávu dal-

šího historika, kterého požádala o zjištění podrobností k mé vzpomínce z Jelení.

Kolegyně prohlédla oba fondy MNV Jelení a MNV Milotice nad Opavou, píše Mgr. Branislav Dorko, Ph.D. ze Státního okresního archivu Bruntál.

Pro Jelení máme ve fondu uloženy pouze seznamy osídlenců rusínské národnosti (s uvedením data a místa narození a posledního trvalého bydliště) a několik listin o udělení československého státního občanství. Pro Milotice se dochovaly pouhé tři přípisov ONV v Medzilaborciach z října 1945 týkající se přesídlení obyvatel obce Világy (okres Medzilaborce) v počtu 140 rodin (asi 500 osob) do Milotic (resp. Jelení) a delší seznamy osob. Žádné další podrobnější údaje o Rusínech či o působení konkrétních osob se v uvedených fondech nenachází.

Školní kronika (fond Základní devítiletá škola Jelení) jen stručně zmiňuje příchod 63 rusínských rodin 3. listopadu 1945. Při zápise bylo přijato 56 rusínských dětí, 5. března 1946 zahájil vyučování řeckokatolického náboženství farář Vladimír Fedeleš. Dne 28. března 1946 ubylo z obce 23 rusínských rodin, které se odstěhovaly na Slovensko, v důsledku čehož ubylo 24 rusínských žáků. Od školního roku 1946/47 nebylo žádného učitele náboženství, ale od března 1947

Dohromady několik faktografických řádek, na první pohled nic víc.

A přeče je v nich vlastně obsaženo celé drama osudu Rusínů. Nejen v někdejším Československu, ale vůbec: v roce 1945 přijely do Jelení rusínské rodiny většinou řeckokatolického vyznání. Postupem let se z Rusínů museli stát buď Ukrajinci, častěji Slováci. (Víme i odjinud, že než by se hlásili k Ukrajině, raději si psali slovenskou, případně českou národnost: například z rusínských přistěhovalců z rumunské Skejuše, kteří žijí v Chomutově i jinde v Čechách a na Moravě, se stali vesměs Slováci.) Z řeckokatolíků se stali pravoslavní. Postupně se množí z regionu stěhovali jinam, do českého vnitrozemí či na Slovensko. V šedesátých letech můj zájem chodit na pravoslavné náboženství jen dvě děti, kdoví, jestli v té době ještě žil sympatický pan farář Kadar.

Lidi ve vsi ubývalo.

Až tak, že Jelení splýnulo v jeden celek s Miloticemi nad Opavou. Napsala jsem na tamní obecní úřad, jestli tam pořád ještě žijí nějakí Rusíni. Zatím neodpověděli.

A tak moc prosím všechny, kdo něco víte o někdejších i současných rusínských obyvatelích v malé obci na Bruntálsku, při-

Kovářská dílna

vyučoval bruntálský administrátor římskokatolické náboženství, jehož se účastnilo i žactvo řeckokatolického náboženství. Teprve od ledna 1949 vyučoval řeckokatolické náboženství farář Konstantin Kadar. Ve statistických přehledech žáků byla do školního roku 1958/59 vykazována rusínská a poté ukrajinská národnost, později jen slovenská. Poslední informace, týkající se tématu, kterou kronika zaznamenává, je, že ve školním roce 1965/66 se do pravoslavného náboženství přihlásili jen dva žáci, takže se nevyučovalo. Víc toho bohužel asi nevíme.

*Mgr. Branislav Dorko, Ph.D.,
Státní okresní archiv Bruntál
se sídlem v Krnově*

padně v okolních lokalitách, napište nám o tom! Uděláte radost paní ředitelce Tinzové (přečtete si ještě jednou pozorně její dopis!) i dalším severomoravským historikům. A nejen jim. Společně tím přispějeme k obohacení semináře, který připravuje okresní archiv v Jeseníku, i k zmapování života a neklidných osudů spoluobčanů rusínské národnosti v českých zemích; byť byli komunistickou mocí donuceni psát si jinou národnost i příslušnost k církvi.

A třeba nám odpovědi i z Milotic nad Opavou.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Od jara do jara

Ze zprávy o činnosti v uplynulém období (přednesla Dagmar Březinová)

Naše Společnost vstoupila v uplynulém období do 21. roku existence. Během těchto let se nám podařilo uskutečnit mnoho aktivit pro členy a blízké příznivce SPPR; mnohé z nich měly i větší dosah pro širokou veřejnost. Patří mezi ně především ediční činnost, výstavy, koncerty, besedy, filmové projekce atd.

Také v období od loňského jara do letošního dubna jsme pořádali tematické výstavy, besedy i promítání filmů a další akce.

Z kulturních a společenských akcí ráda zmiňuji hudebně-literární pořad v lednu 2011, na němž vystoupil kytarový virtuos Štěpán Rak a herec a recitátor Radim Vašínka, který přednesl verše Jaromíra Hořce. Kvalitní program se setkal s velkým zájmem přítomného publika. Loni v květnu proběhla v Památníku národního písemnictví na Vítkově beseda „Turistika na Podkarpatské Rusi – historie a současnost“, doplněná promítáním krajinných fotografií z PR.

V červnu se spojená delegace rusínských organizací zúčastnila Světového kongresu Rusínů v maďarském Pillisszentkeresztu asi 40 km od Budapešti. Účastnily se jej rusínské delegace z 10 zemí světa, které projednaly aktuální problémy rusínských menšin, a kulturní a vzdělávací otázky. Kongres se opět stal příležitostí pro výměnu zkušeností i publikací. Náš časopis i publikace, které jsme přivezli, byly jako vždy ihned rozebrány. Pobyt v maďarském městečku měl pro nás i zvláštní zajímavost: žije zde početná slovenská menšina (slovensky se obec jmenuje Mlynky), všude jsou nápisy i ve slovenštině, fungují slovenské kulturní a společenské instituce, nejen zdejší Slováci, ale i mnozí Maďaři mluvící slovensky...

V říjnu 2011 jsme uspořádali společně se Sdružením Ukrajinců projekci dokumentárního filmu Aleše Koudelky „Banderovci“. Hostem programu byl historik Mgr. David Svoboda, který film doprovázel komentářem a v diskusi odpovídal na dotazy diváků. K uctění památky a devadesátin doc. dr. Jaromíra Hořce, zakladatele a dlouholetého předsedy SPPR, jsme se v prosinci 2011 sešli u jeho hrobu na Vinohradském hřbitově na vzpomínkovém setkání členů SPPR a rodiny Jaromíra Hořce.

V rámci ediční činnosti jsme vydali knihu vzpomínek prof. Světlý Mathauserové „Cesty a křižovatky.“ V této souvislosti jsme navázali na tradici rusínského vydavatelství Česká expedice – tato značka zanikla úmrtím doktora Jaromíra Hořce – naším nově koncipovaným vydavatelstvím Břeh. Kniha Světlý Mathauserové vyšla jako první svazek. Časopis Podkarpatská Rus vycházel v loňské roce s dosavadní periodicitou 4x ročně, ale ve výrazně rozšířeném rozsahu. Jeho úroveň je tradičně hodnocena jako vysoká.

Se změnou administrátora našich webových stránek se změnil i jejich vzhled.

Jsou aktuálnější a využívají moderních, současných webových prvků. Připomínáme adresu: www.podkarpatskarus.cz. Chtěla

Foto Jiří Vetyška

bych vyzdvihnout, že nový administrátor Peter Dercó kvalitně naše stránky přepracoval, soustavně je udržuje a aktualizuje bez nároku na honorář. Soudě podle ohlasů, mají webové stránky velký význam pro popularizaci naší činnosti i pro šíření informací a zajímavostí o Podkarpatské Rusi.

Činnost společnosti byla a je financována pouze z členských příspěvků a z dotací na konkrétní projekty, u poboček rovněž z příspěvků zastupitelských orgánů. Dotace jsou ale limitovány nařízením poskytovatele – třetímu nákladů musí hradit z vlastních zdrojů. Nemůžeme tedy využívat možnosti dotací ve větším množství či pro větší počet akcí, nebo pro zvýšení kvality časopisu. V loňském roce jsme zvýšili členské příspěvky na Kč 150,- pro důchodce a Kč 250,- pro pracující. V této souvislosti prosíme: platte příspěvky včas a pravidelně a ohlašujte všechny změny adres!

SPPR se podílí na činnosti světové rusínské organizace (Světová rada Rusínů); mj. v únoru 2011 se konalo zasedání rady v Praze. Probíhá také spolupráce s rusínskými organizacemi v Evropě.

Naše Společnost také spolupracuje s magistráty hl. města Prahy a Brna, s městskými orgány dalších měst, mediálně sleduje a podporuje družební akce Kraje Vysočina se Zakarpatskou oblastí Ukrajiny. Byli jsme pozváni ke spolupráci na tvorbě televizního pořadu Na cestě po Podkarpatské Rusi a jiných pořadů o Podkarpatské Rusi.

Aktivisté Společnosti se podílejí na činnosti Rady vlády ČR pro národnostní menšiny, grantových komisí, národnostních komisí a dalších pracovních týmů.

Výkonný výbor SPPR se scházel pravidelně 1x za měsíc a řešil především obsahové, organizační i ekonomické otázky. Společnost

využívá kancelář v Domě národnostních menšin k pravidelným schůzím i pro jednání aktivistů, pro úřední agendu i archiv atd. Při této příležitosti je třeba zdůraznit, že s vedením DNM máme velmi dobrou spolupráci. Účastníme se také pravidelného jednání zástupců národnostních menšin a podílíme se na společných programech DNM.

SPPR při realizaci svých aktivit spolupracuje i s některými organizacemi a institucemi, např. s Národním muzeem, Vysokou školou ekonomickou, s občanským sdružením Podkarpatská Rus – náhrada majetkové újmy. Toto OS se nadále stará o realizaci náhrad dle zákona schváleno r. 2009 a odstranění jeho nepříznivě limitujících omezení.

Bližší pracovní kontakty rozvíjíme zejména s Rusínskou obrodou a Svazem rusínské inteligence na Slovensku. Pro nedostatek finančních prostředků však nelze tuto spolupráci realizovat tak, jak by bylo možné a hlavně prospěšné (cestovní výlohy atd.).

Z plánů pro nejbližší období: Na květen 2012 jsme připravili promítání filmu režiséra Zena Dostála „Golet v údolí“ a účast na Mezinárodním veletrhu Svět knihy na pražském Výstavišti ve stánku DNM. V červnu ve spolupráci s nově vzniklou organizací Rusínská Iniciativa se zúčastníme Muzejní noci, kde se rusínská menšina bude rovněž prezentovat. Na podzim připravujeme projekci filmu Karla Kachyni „Hanele“ a výstavu obrazů naší členky, výtvarnice Věry Vacové. Pozvánky budou zveřejněny v časopise a na internetu.

Rádi bychom v budoucnu vydali další publikace; připravujeme např. Města na Podkarpatské Rusi Vladimíra Kušeka, životopis řeckokatolického biskupa Ivana Ljavince či rusínskou kuchařku zapomenutých receptů z PR, na které se mohou členové společnosti podílet svými recepty. *

Velký Bočkov – průmyslové středisko Potisí

Městečko Velký Bočkov leží v předhůří Karpat, v údolí Tisy v rachovském okrese ve východní části Podkarpatska. Krajina je členěna mnoha říčkami a potoky, tekoucími z jižních svahů polonin Apecká a Dodiaska. Po staletí se zde v lidové tvorbě a způsobu života prolínaly rusínsko-rumunské tradice s výrazným vlivem huculského prostředí, vyrůstaly a působily tu významné osobnosti kulturního a duchovního života.

Velký Bočkov byl v marmarošské kotlině centrem dřevařství. Historie městečka byla od 19. století spjata i s rozvojem průmyslu s nemalým významem pro široké okolí. V r. 1868 zde byla švýcarskou firmou založena továrna na výrobu kyseliny sírové a amoniakové sody. Výroba byla později rozšířena o provozovny na produkci výrobku anorganické chemie a suché destilace dřeva. Rozvoj výroby umožnily především výhodné dodávky palivového dříví z lesního masivu v okolí Kobylecké Poljany a levné dodávky průmyslové soli z blízkých Slatinských Dolů. V r. 1896 převzala závod v Bočkově „Klotilda“, akciová společnost pro chemický průmysl. Počátkem 20. let společnost zakoupila vlastní lesy, aby mohla doplnit těžbu dříví. K využití těchto lesů byla v údolí potoka Tušák vybudována lesní dráha. V letech 1904–1914 byla z Velkého Bočkova do Kobylecké Poljany postavena druhá větev úzkokolejné dráhy, později prodloužená v úseku ze Žemera do Ščerbilova. V polovině 30. let dosáhla délka všech úseků místní lesní dráhy přes 80 km.

Za 1. ČSR, počátkem 20. let, se stala hlavním akcionářem „Klotildy“ česká banka Union. Do r. 1930 bylo v podniku postaveno 9 výhřevních kotlů, destilace dřeva se prováděla v mlířích a v retortách o celkové roční kapacitě 160.000 m³ dřeva. Společnost pracovala úspěšně a svým akcionářům přinášela zisk. Za hospodářské krize v r. 1930–1933 výroba celkově poklesla a kapacita závodu byla využívána jenom ze dvou třetin. Roční produkce podniku činila ve druhé polovině 30. let v průměru 18.000 t dřevěného uhlí, 2.500 t dřevěného dehtu, přes 600 t acetonu a různých rozpustidel. „Klotilda“ proslula v tuzemsku i v zahraničí vysokou kvalitou výrobků. Mezi hlavní zahraniční odběratele patřily Německo a Velká Británie. Kromě moderních výrobních technologií a dostupných zdrojů surovin to bylo uvážlivé vedení závodu a kvalifikovaní mistři a dělníci, kteří se zasloužili o úspěšný rozvoj podniku. Je však třeba se zmínit, že „Klotildě“ se nevyhnuly ani havárie, např. v květnu 1926, kdy při výbuchu kotle zahynuli 3 dělníci a dalších 5 utrpělo těžká zranění. Také průmyslové odpady a exhaláty z továrny nepůsobily příznivě na zdraví lidí a na životní prostředí. Ekologické postupy ve výrobě se nejen ve Velkém Bočkově začaly prosazovat mnohem později. Na straně druhé „Klotilda“ přinášela obživu 700 dělníkům a 30 úředníkům. Dalších 1000 sezonních pracovníků bylo zaměstnáno v lesích a ve velkém dřevoskladu na břehu Tisy, kam voraři dopravovali z oblasti Černé a Bílé Tisy ročně kolem půl miliónu kubíků dřeva.

Masarykova ul. Vpravo je most přes Tisu do Rumunska

Za zmínku stojí snaha vedení „Klotildy“ vytvářet pro dělníky závodu sociální a kulturní zázemí. Součástí závodu byla menší nemocnice s 10 lůžky, zdravotní kontrolu zaměstnanců měli na starosti 2 lékaři a pomocný personál, v složitějších případech byli pacienti hospitalizováni v moderní nemocnici v nedalekých Slatinských Dolech. V areálu závodu byla kantina, kino „Klotilda“, působila dechová kapela pod taktovkou známého muzikanta F. Solničky. Několik zaměstnanců se ve volném čase účastnilo aktivit místního ochotnického divadelního kroužku, jenž byl o známý po celém Podkarpatsku. Přičinili se o to zejména učitelé místní měšťanské školy M. Hora a A. Šeregi. Považte – na ochotnické scéně ve Velkém Bočkově nechyběly v r. 1937 divadelní hry jako Ben Hur nebo Bílá nemoc! Místní obyvatelé zachovávali i domácí tradice, zvláště v období vánočních svátků. Malí koledníci, oblečení do svérázných oděvů, zpívali koledy. Scénku s těmito motivy napsal pro tamní koledníky místní občan V. Jospičuk.

Část obyvatel Velkého Bočkova se věnovala zemědělství. Půda zde byla úrodná, vyznačovala se vrstvením kvalitních zemin a zásobou spodních vod. Rozšířeno bylo zejména pěstování jablek, ořechů a švestek, ze zemědělských plodin brambor a pšenice. Některé gazdové chodili obdělávat své pozemky na druhou stranu Tisy, do části Bočkova, ležící na rumunské straně (Bacicioiu Mare). Využívali propustek k přechodu hranic, které na požádání vydával bočkovský notariát. Dodejme, že vzhledem k poměrně velké rozdílnosti cen v Rumunsku a ČSR bylo v pohraničním území značně rozšířeno pašování. Pašeráci převáželi přes hranice z Rumunska zejména lín, tabák, maso, někdy i dobytek. V jednom případě si naše finanční stráž dlouho lámala hlavu nad zbohatnutím místního občana, často navštěvujícího rumunskou stranu Tisy, který si za krátký čas postavil nový dům. Odhalit zdroj jeho příjmů pomohla náhoda: jednou při přechodu na hraničním mostě se mu splašil kůň, povoz narazil do zábradlí a z um-

Podkarpatský „Golden Gate“ – most přes řeku Šoporcu u V. Bočkova

ně zhotoveného úkrytu z vozu vypadlo několik lahví špiritusu...

Možná byl při odhalení chytrého pašeráka přítomen také inspektor finanční stráže K. Vrbacký, o kterém jsme před časem psali v našem časopise jako o vedoucím evakuační kanceláře Ministerstva financí v Chustu v r. 1939. Ten totiž v letech 1932–34 ve Velkém Bočkově sloužil a byl jedním z průkopníků čs.-rumunské vzájemnosti. Často zval přátele z rumunské pohraniční stráže na různé sportovní nebo společenské události, které ve městě organizoval.

Koncem 30. let žilo ve Velkém Bočkově kolem 7500 obyvatel, z toho přibližně 5000 Rusů, 400 Čechů a Slováků, přes 1400 Židů a další. Češi zde působili ve školství (učitelé v měšťanské škole J. Berr, A. Lutovská, již zmíněný M. Hora, v obecné škole F. Grof, J. Boková, O. Kozák, B. Maca), ve státní správě (notář J. Hubka), v celní a finanční službě (J. Janda, J. Krulík, J. Valenta, V. Doubrava, M. Kocourek), na četnické stanici (E. Šustek, J. Jehlička, J. Zalčík, A. Mach, J. Prokeš), na staničním úřadě ČSD (K. Příbyl, L. Orosz), ve správě státních lesů (přednosta I. Zimay). Ve společnosti „Klotilda“ působilo přes 30 Čechů a Slováků (ve vedení závodu nebo v jednotlivých provozech), další pak ve sdružení Vltava-Tisa pro dřevařský obchod a průmysl, nebo v jiných povoláních (K. Košlák, F. Loos – stavební podnikatelé, J. Hauer – kominík, J. Kulhavý – obuvník, J. Rosler – řezník, P. Horník, zednický mistr a další).

Dobrá parta v Jindřichově Hradci

Ze zprávy jindřichohradecké odbočky SPPR na valné hromadě

Naše odbočka již 17 let sdružuje kolektiv, který se zajímá o historický vývoj a kulturu Podkarpatské Rusi a jejího lidu. Od počátku jsme brali tuto práci velmi vážně, byli jsme plni elánu a hlubokých dojmů z prvních návštěv. Výstavy reportážních fotografií a besedy měly kladný ohlas a práce nás bavila. Měli jsme celkem na 20 výstav, prezentovali jsme se v Jindřichově Hradci i v okolních městech okresu včetně Prahy. Díky mateřské organizaci jsme měli peníze na činnost, občané se o Podkarpatskou Rus zajímali. A také jsme byli o hodně let mladší... Současná doba není příznivá, mnozí naši sympatizanti mají jiné starosti, a také finanční prostředky chybí, přestože si veškeré práce, někdy i cestovné platíme sami.

Naším největším bohatstvím je členská základna. Měli jsme štěstí při náboru členů, většina z nich má kladný vztah k Podkarpatské Rusi. Někteří již od narození, neboť tam s rodiči před válkou žili. Vždy jsme si vážili zakládajících členů a po jejich odchodu není zvláštností členství manželky nebo příbuzných.

Náš téměř čtyřicetiletý kolektiv stárne, přesto však je to stále dělná, aktivní parta, zvláště výbor. Jednotlivci plní své funkce, pomáhají s organizačními věcmi i se zajišťováním akcí. Pravidelná setkání s členy odbočky zkvalitňují práci a žádné dobré nápady a připomínky nejsou zapomenuty.

Jak jsme zhodnotili na valné hromadě odbočky, loňský rok byl zajímavý, ocenili jsme zvláště výstavu fotografií v Milevsku, kde bylo vystaveno na dvě stě fotografií. Výstavní prostory se na-

cházejí v bývalé městské šatlavě z šestnáctého století a poskytly rozmanité možnosti. I když návštěvnost nebyla podle očekávání, v kronice jsme našli povzbudivé, pochvalné zápisy.

Snažíme se zvyšovat členskou základnu a některým z nás, např. paní Růžičkové, se daří přesvědčovat přátele. Ve výboru, jehož složení se v podstatě nemění, chystáme různé akce, na podzim zvl. besedu s přednáškou v Soběslavi a setkání důchodců v Jindřichově Hradci. Opět se připravuje oblíbený zájezd do Harkány v Maďarsku, jehož se zúčastní kolem čtyřiceti členů a sympatizantů. Zajímavá bude i návštěva jižní Moravy, kde si prohlédneme kulturní památky a navštívíme vinný sklípek.

Městský úřad nám opět odsouhlasil částku 2000 Kč, s čímž vystačíme na nejnětější režii.

JÍŘÍ VETÝŠKA

KRÁTCE ODEŠD

tě svého působiště zúčastní Viktoriánských slavností, v srpnu odjíždí do Rožnova pod Radhoštěm na Mezinárodní folklorní festival Janoškův dukát a bude vystupovat na Svaté Hoře u Příbrami. Koncem srpna se opět představí v programu Barevná planeta a v září na folklorním festivalu v Karlových Varech. Listopad si vyhradil pro zájezd do Kamiienky, rodné obce předků „Skejušanů“, kde se slaví šedesáté výročí založení tamního souboru.

*** Hledáme rusínského průvodce!** Naše členka paní Alena z Kunžaku hledá průvodce pro své oblíbené cesty na Podkarpatskou Rus. Příjemného, družného kamaráda, nejlépe staršího zdatného Rusína kolem sedmdesátky, s nímž by mohla podnikat výlety po Podkarpatsku. Ráda putuje po turistických stezkách i pamětihodnostech, a proto by uvítala zasvěceného průvodce, který by byl na cestách dobrým kamarádem, krajinu bezpečně zná a hlavně se dobře domluví s místními obyvateli. První výlety plánuje až na jaro příštího roku.

***Mezinárodního knižního veletrhu Svět knihy,** který se letos už po osmnácté konal ve dnech 17. – 20. května 2012 na Výstavišti v Praze, se účastnila i SPPR. Ve stánku Domu národnostních menšin jsme se představili časopisem Podkarpatská Rus, nově vydanou knihou prof. Sv. Mathauserové Cesty a křižovatky i dalšími publikacemi vydanými v předešlých letech. Zájem o naše publikace byl velký.

*** Ze srdce děkujeme panu Stefanu Moldovanovi z Kanady za štědrý členský příspěvek a hlavně za to, že má Podkarpatskou Rus rád a naší práci stále fandí.**

*** Nové podmínky pro odškodnění za majetek na Podkarpatské Rusi.** O odškodnění za nemovitý majetek zanechaný po druhé světové válce na Podkarpatské Rusi bude moci od nynějška žádat víc lidí. Právě nabyla účinnosti novela zákona, která zmírní podmínky získání náhrady a rozšíří okruh oprávněných žadatelů. Potomci poškozených českých občanů budou také moci o náhradu žádat o rok dříve, tedy až do konce roku 2013.

*** Ztráta.** Dne 13. května zemřel v Košicích v nedožitých 64 letech vzácný člověk s rusínskými kořeny Ing. **Vladimír Teodor Miroššay**, který obětavě pomáhal Rusínům a zejména řeckokatolické církvi na Slovensku i na Podkarpatské Rusi. V roce 2011 doplnil a vydal v košickém nakladatelství Byzant slovenský překlad knihy o László Puskáse „Blažený Teodor Romža. Život a smrt biskupa mučedníka.“

*** Mapy lokalit Podkarpatské Rusi** nabízí vážnému zájemci náš čtenář J. Furch. jsou to: generální mapy M 1:200 000, Voj. zem. ústav Praha – 1. ČR, listy 40–48 Mukačevo, 40–49 Užhorod, 41–48 Chust, 41–49 Svaljava, 42–48 Rachovo, 42–49 Stanislawow, vše barevné kopie 2x A3/list. Kontakty: mbl.776 088 074, e-mail furchj@centrum.cz“.

*** Kolomyja** – jedinečný umělecký program Vysokoškolského souboru lidových písní a tanců Poľana Brno zhlédli diváci počátkem května (5. 5. 2012) v Čadci. Soubor předvedl originální přehlídku původního folklóru a tradic Rusínů z obcí Habura, Kyjov, Starina, Jarabina, Vápeník, které se nacházejí na východním Slovensku. Šlo o pestrý pořad tance, hudby a krásných trojhlasých zpěvů. Po představení má publikum vždy možnost naučit se některým lidovým tancům. Lektorem je autor programu Štefan Štec z Folklorního souboru Hornád.

*** Folklorní soubor Skejušan** z Chomutova, který letos 12. května uspořádal své tradiční, již 22. setkání Skejušanů a jejich přátel v Kulturním domě na Zahradní, chystá pro léto i podzim bohatý program: V červenci se v mís-

Pocta Natalce Tumarec

Cenu ministra zahraničních věcí Gratias Agit 2012, která se každoročně uděluje za zásluhy o zviditelnění České republiky v zahraničí, obdržela letos také ředitelka Olbrachtova muzea a majitelka penzionu v Koločavě Natalia Tumarec. Slavnostního aktu v Černínském paláci se zúčastnili také zástupci Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, neboť udělení ceny Společnost podpořila. Původně komunistické muzeum přebudovala paní Natalia na muzeum připomínající pobyt spisovatele Olbrachta na Podkarpatské Rusi a jsou zde i reálie Koločavy té doby. Ve spolupráci s Českým rozhlasem uspořádala také folklorní festival Ivana Olbrachta, který organizuje dodnes. Se svým manželem provozuje také penzion Četnická stanice, který vybudovali z rozpadající se ruiny bývalé české četnické stanice z 20. let minulého století. Dnes si zde můžete zakoupit české pivo a jiné speciality české kuchyně. Tak se z Koločavy stalo místo, které v hojném počtu navštěvují turisté přijíždějící do Zakarpátí.

(db)

Předání ceny Gratias Agit 2012 paní Natalii Tumarec

Foto Jiří Havel

Kdo byl architektem tzv. „znovusjednocení“ Podkarpatské Rusi se sovětskou Ukrajinou?

Osud a místo Ivana Turjanici v dějinách země

Současní užhorodští historici ukrajinského radikálně-nacionalistického směru často používají všemožné eufemismy, jejichž účelem je zakamuflovat skutečný smysl té či oné události v dějinách regionu, která nehraje do jejich nacionalistických not, nebo odhaluje pravý portrét jejich vůdců. Například obdivovatel Hitlera a nacistické ideologie, podle jeho vlastních slov „německé národní ideologie“, A. Vološin, hodinový prezident tzv. Karpatské Ukrajiny, je pro ně dokonce „hrdina Ukrajiny“. Paramilitaristické bojůvky „Karpatská Sič“, organizované nacionalisty v krizovém roce 1938 na Podkarpatsku z řad halíčských přeběhlíků podle vzoru německých SA – to byl pro ně prý zárodek „nové ukrajinské armády“! Spiklenecká spolupráce podkarpatských ukrajinských nacionalistů v době války s vůdci maďarských fašistů strany „šípových křížů“ Szálasiho – to jsou všeho všudy jen „kontakty s maďarskou opozicí“. Ve výčtu podobných lživých eufemismů by se dalo pokračovat donekonečna. Nebudeme je zbytečně popularizovat a soustředíme se na kauzu „znovusjednocení“ a osudu jeho zdánlivého „architekta“ Ivana Turjanici.

Muž toho jména se narodil v r. 1901 v chudé rusínské rodině ve vesnici Rjapiď a byl profesí kominík. V r. 1917 narukoval do rakousko-uherské armády, po rozpadu monarchie se zapojil do komunistického hnutí v Budapešti. V r. 1924 se vrátil na Podkarpatskou Rus a vstoupil do KSČ. V letech 1930-1933 absolvoval komunistické školení v tehdejší hlavním městě sovětské Ukrajiny Charkově. V době školení byl naverbován jako agent sovětské tajné služby NKVD (předchůdce KGB) pod krycím jménem Turef. Po návratu do ČSR stál v čele komunistických odborů na Podkarpatské Rusi, v r. 1939 utekl do SSSR. V r. 1942 se na příkaz NKVD přihlásil jako osvětový důstojník čs. vojenské jednotky v SSSR a spolu s dalšími podobnými „osvětovými důstojníky“ zahájil v jednotce mezi Rusíny „ukrajinskou“ agitaci. Toho si ihned všiml náčelník čs. vojenské mise plk. H. Píka a upozorňoval exilovou vládu v Londýně, že „v otázce Podkarpatské Rusi jsou určité tendence..., eventuelně nároky na přivtělení kraje k Ukrajině“.

Musíme konstatovat, že to nebyli první projevy zmíněné „tendence“. Autorem první zmínky o možném přivtělení Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině byl – dr. E. Beneš! Už v roce 1939 při prvních kontaktech se sovětskými diplomaty označil Podkarpatskou Rus jako území, které bude spojovat po válce Československo se Sovětským svazem jako jeho součást, čímž se dopustil jednoho ze svých osudových omylů. Nabídl fakticky hotovou splátku – část území vlastního státu, jen aby se v Moskvě u Stalina co nejlépe zapsal. Později sice o osudu Podkarpatské Rusi

přemýšlel alternativně v tom smyslu, že může patřit Československu nebo Rusku. Stalin na jeho nabídku zatím nereagoval, avšak po rozhodujícím zlomu na východní frontě ve prospěch SSSR na podzim 1943 v sovětských dokumentech se už Podkarpatská Rus objevuje jako území, za jehož odstoupení SSSR by Československo mohlo být odškodněno částí Horního Slezska! Jakmile se Rudá armáda pohnula směrem na západ, Stalin se viděl už pánem ve Střední Evropě, proto nutně potřeboval strategické předpolí za Karpaty. Čímž význam Podkarpatské Rusi pro Moskvu náhle vzrostl.

Edvard Beneš

V říjnu 1944 byl velitelem 1. čs. sboru v SSSR generálem L. Svobodou po „konzultaci“ s NKVD doporučen I. Turjanica jako poradce F. Němce, zplnomocněného ministra pro osvobozené území. Dne 27. října 1944 přijel v sestavě čs. vládní delegace v čele s ministrem F. Němcem a generálem A. Hasalem do Chustu. Toto město bylo sovětským velením určeno jako sídlo vládního delegáta na Podkarpatské Rusi. 4. listopadu 1944 odešel podporučík I. Turjanica z Chustu do Mukačeva, „na návštěvu matky“ a už se nevrátil. V sovětské „zóně“ čekalo na jeho příkazy dalších 36 „osvětových“ důstojníků a poddůstojníků-komunistů v čele s později nechvalně

známým majorem B. Reicinem. Tato skupina zahájila v regionu ostrou protičeskoslovenskou kampaň, která za podpory a spoluúčasti sovětských komandatur přerostla v „hnutí za opětovné sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou“. Samotný pojem „opětovné spojení“ nebo „znovusjednocení“ byl absurdní, protože Podkarpatská Rus nikdy ve svých dějinách nebyla v žádném spojení s Ruskem nebo Ukrajinou. Polním prokurátorem 1. čs. armádního sboru v SSSR byl I. Turjanica prohlášen za dezertéra, avšak zatykač na něj generál L. Svoboda odmítl podepsat, neboť prý postavení Podkarpatské Rusi je nejisté. Podle jeho slov on sám byl svědkem, když „někdo“ (tím jednoznačně myslí E. Beneš) Podkarpatskou Rus nabízel SSSR. Na závěr tento „hrdina“ tvrdě řekl: „Nařizují polnímu prokurátorovi, aby žádný zatykač nevydával. Chcete-li, vydejte ho sám, ale já pak neručím za vaši bezpečnost v této armádě.“ Generál Svoboda věděl o tom, kdo byli skuteční nadřízení I. Turjanici – že je to NKVD –, a toho on se smrtelně bál. Vždyt sám leccos zažil v sovětské internaci v Suzdal v r. 1939.

Na konferenci komunistů v Mukačevě 19. 11. 1944 byla založena Komunistická strana Zakarpatské Ukrajiny (KSZU) v čele s I. Turjanicou. KSZU vyhlásila jako svůj hlavní úkol tzv. opětovné sjednocení Zakarpatské Ukrajiny se sovětskou Ukrajinou. Ve skutečnosti pod touto rouškou Moskva urychleně uskutečňovala anexi východní provincie ČSR, Podkarpatské Rusi. I. Turjanica se stal v této akci horlivým vykonavatel role loutky. Na 1. sjezdu národních výborů Zakarpatské Ukrajiny (26. 11. 1944) aranžovaném politickými orgány 4. ukrajinského frontu, hlavním komisařem, Stalinovým důvěrníkem generálem L. Z. Mechlisem a jeho zástupcem plukovníkem L. I. Brežněvem (ano, Leonid Brežněv se už v r. 1944 zúčastnil krájenj Československa!) a dalšími sovětskými „odborníky“ z Moskvy a Kyjeva, byla ustavena tzv. Národní rada v čele s I. Turjanicou jako vláda a zároveň dočasný zákonodárny orgán loutkového státěčku „Zakarpatská Ukrajina“. Tento „státeček“ a jeho premiér měli být jakýmsi nárazníkem mezi čs. vládou v Londýně a vládou SSSR. I. Turjanica plnil příkazy sovětských chlebdárců s horlivostí lokaje. Osobně předal jménem Národní rady ministru F. Němcovi „ustanovení“ sjezdu o vystoupení Zakarpatské Ukrajiny z ČSR a ultimátum, aby čs. delegace do tří dnů opustila zemi. Zároveň nařídil přerušit veškeré styky s čs. vládní delegací i s velitelstvím osvobozeného území. Zaslal jménem Národní rady dopis prezidentu E. Benešovi, v němž ho informoval o usnesení sjezdu národních výborů z 26. listopadu, a vyjádřil přesvědčení, že prezident uzná jeho oprávněnost.

Pokračování na straně 8

Kdo byl architektem tzv. „znovusjednocení“ Podkarpatské Rusi se sovětskou Ukrajinou?

Dokončení ze strany 7

Nařídil na Podkarpatsku místo středo-evropského času zavedení moskevského času, státní hymnu a vlajskou Zakarpatské Ukrajiny byly prohlášeny hymna a prapor SSSR. I. Turjanica se cítil už málem místodržitelem a naplánoval „sjednocení všech zakarpatských ukrajinských území“. Čímž myslel Prešovsko na Slovensku, Marmaroš v Rumunsku a část maďarského území až k Debrecenu. Avšak tato nekoordinovaná iniciativa užhorodské loutky I. Turjanici vyvolala hněv kremelského diktátora. Stalin odmítl myšlenku připojení rumunského marmarošského okruhu a slovenského Prešovska k Zakarpatské Ukrajině. Podkarpatské „předpolí“ SSSR ve střední Evropě považoval za dostatečné. Nikitovi Chruščovovi, v té době prvnímu tajemníku KS(b) Ukrajiny, nařídil, aby ihned zastavil „iniciativy“ I. Turjanici.

Po válce byl I. Turjanica za své zásluhy odměněn funkcemi prvního tajemníka oblastního výboru VKS(b) SSSR (1946–1948), člena UV KS(b) Ukrajiny (1946–1954), poslance Nejvyššího Sovětu SSSR (1946–1948). Avšak jak se ukázalo později, všechny tyto funkce byly propůjčeny jen dočasně. V r. 1948 na Podkarpatsku začala urychlená „rotace kád-

Socha rudoarmějce na Ukrajinso-slovenské hranici v Užhorodě

rů“ – výměna místních za osvědčené východní. Tato výměna neminula ani „sjednotitele“ I. Turjanicu. Začátkem 1948 byl zproštěn funkce prvního tajemníka oblastního výborů

strany a Turjanica byl jmenován předsedou oblastního sovětu, což byla pouze dekorativní funkce. I. Turjanica byl takovým postupem svých chlebdáčů ořesen, avšak choval se jako disciplinovaný aparátčík, nedával nic najevo. Zemřel v nedožitých 54 letech. Některé indicie naznačují, že mu dokonce ze života někdo pomohl... Věděl příliš mnoho.

Kdo byl tedy skutečným architektem tzv. „opětovného sjednocení“? I. Turjanica jím rozhodně nebyl, stal se jen pouhou loutkou, řízenou L. Mechlisem a agenty NKVD. Byl jím Mechlis? Ani on to nebyl. I když měl od Stalina plnou moc, žádnou velkou iniciativu neprojevoval. Iniciativa totiž byla v sovětském systému trestná - tímto pravidlem se řídila celá byrokratická tj. státní i stranická pyramida v SSSR.

Známa ruská odbornice na politiku SSSR ve střední Evropě V. Marjinová odpověď na tuto otázku formulovala přesně: „Bez Stalinova schválení nebyla rozhodnuta ani jediná otázka, byť se zdála jakkoli nicotná“. Otázka anexe Podkarpatské Rusi rozhodně nicotnou nebyla, aspoň z pohledu jejího ohlasu na tehdejší mezinárodní scéně. V sovětském systému iniciovat změnu hranic se sousedním státem, k tomu s horlivým spojencem, mohl jedině Stalin. Proto hovořit o loutce Ivanu Turjanicovi jako o architektu „znovusjednocení“ je neprofesionální, jednoduše řečeno je to hloupost. Stejně jako eufemisticky označovat brutální anexi části území suverénního státu za „znovusjednocení“ s dalším loutkovým státem, sovětskou Ukrajinou.

IVAN POP

Básník a publicista Jaromír Hořec

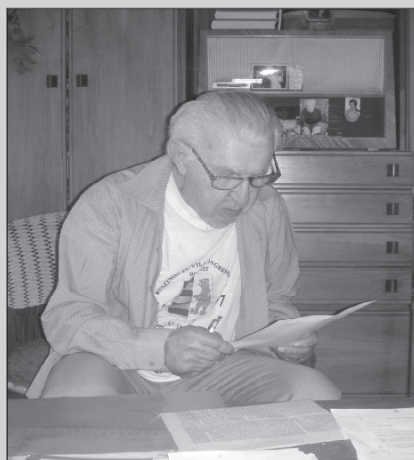
Vracím se znovu k nedávným nedožitým devadesátinám Jaromíra Hořce. S básníkem jsem se neznal osobně, ale jeho tvorba mi není neznámá. Vzpomenu tu hlavně na jeho publicistickou činnost.

Čtením Hořcových studií o Podkarpatské Rusi získáme přehled o jejím historickém vývoji, jako o zemi s údělem žít stále pod něčí nadvládou. Po slibném rozběhu na cestě k autonomii v rámci tolerantní ČR dostavilo se zklamání – po válce došlo k nechtěnému odpojení ze státního svazku, ve kterém se zemi spolužit zalíbilo. Autor sleduje s nevolí hru mocností o její další osud. Chápeme jeho rozhořčení nad výsledkem těchto zákulisních čachrů, kdy vytýká české straně slabý odpor vůči požadavkům Kremlu. Nejochtotněji se podvolovala naše komunistická strana.

Politický profil Jaromíra Hořce je shodný s tehdejší kulturní avantgardou. Mnohý z nás se často zamyslel, proč měla ve svých řadách hlavně kulturní levice tolik nekritických příznivců. Jistě, tato společenská vrstva má na zřeteli především sociální aspekty – ale proč tenkrát, v době ortelů, nadřazovala tato kulturní fronta Leninovo heslo o lítajících třískách nad utřený tzv. „reakcionářů“?

Až po odhalení kultu osobnosti začala tato společenská elita procítat z politické naivity. Ačkoliv obtížně chápeme, proč se

při své inteligenci nedopídila sama, kde je pravda, vítáme u nich kajícímu sebereflexi, např. v podobě vydávání různých děl týkajících se této problematiky. Trýzeň (po-

kud nešlo o oportunisty) provázející poznání, že všechno, v co věřili, je jinak, musela být u těchto lidí bezmezná. Pokud nemají na svědomí nějaké křivdy, lze jen vítat jejich pozdější tvorbu odmítající minulé lumpárny. I nedávno vydaná kniha Ivana Klímy Moje šílené století je takovou výpovědí o myšlenkovém přerodu a o době, ve které žil.

Proč se tomu vyhýbat – náš oslavenec Hořec prošel též takovou životní etapou, na kterou nebyl později hrdý. K tomu poznamenávám: už dlouho omezují svou četbu mimo pozicii jen na životopisy a literaturu faktu, které jsem přečetl hodně; nepoznal jsem však tak zasvěcenou knihu o pozadí a praktikách komunistů, jako je Hořcova kniha Doba ortelů. V zhuštěné formě se mu podařilo vypovědět vše podstatné o deformacích v politice, kultuře i o společenské pokleslosti této doby. Hlavně ovšem o nezákonných soudních procesech. Otřesná četba.

V básnické knize Osudný den, napsané k okupaci 1968, čteme verše na toto téma plné nenávisti, výčitek i zklamání: „Ať vyměšují pod sebe hůř než prašiví psi!“ O několik slok dál přechází zloba v odevzdanost, ale posléze ve víru v dobrý konec:

„A to je konec Definitivní svoboda odplížila se
Jen aby včas se rozehrály hrany
jen proto jsme tu ještě“

Neznám jinou knihu s tak emocionálním odsouzením oněch tragických dnů. Básník, který nesoucí s dobou, v níž žije, nemůže tvořit pravidle. Věříme, že navždy zmizel čas trapného uctívání nestvůrných diktatur.

JAN ROMAN

Detstvo na Podkarpatskej Rusi

Prenikavý rachot lietadiel, svišťanie bômb doliehalo do malej pivnice a mama s nami, troja dcérkami chúlila sa v jej kúte. Bola som z nich najmladšia. Mala som necelé dva roky a mama ma pevne držala v náručí a keď sa blížil hrozivý hrmot, vždy ma tuhšie zvierala a prikrývala telom. Chcela uchrániť môj život, ktorý len nedávno uzrel svetlo sveta. Práve v tom čase, v októbri roku 1944 prebiehali rozhodujúce boje o oslobodenie miest a dedín na Podkarpatskej Rusi.

V úvode mojich detských spomienok by som chcela priblížiť situáciu, aká vtedy vládla na Podkarpatskej Rusi. Informácie o nej som získala najmä z rozprávania mojich rodičov – mamy a otca. Otec Vasiľ Zozulák bol učiteľom a riaditeľom školy v malej zastrenej dedine Brestov-Ploskanovica. Často z nej odchádzal do okolitých dedín a osád a s mimoriadnou odvahou organizoval partizánske hnutie. Spolu s ďalšími príslušníkmi Československého zväzku Čapajev sa aktívne zúčastňoval na rozhodujúcich bojoch pri oslobodzovaní Podkarpatskej Rusi. Možno aj vďaka tomu, že Brestov bol učupený medzi strmými horami s hustými bukovými lesmi, v pivnici pri škole sme sa šťastne dočkali vyťaženej oslobodenia.

Ako to bolo?

Po dlhých a úporných bojoch vojská Červenej armády dobyli na východe Višňovský, Jablonský a Tatársky priesmyky a 28. októbra 1944 oslobodili obec Jasiňa, 16. októbra Rachiv a Brestov. V druhej polovici októbra vojská 4. ukrajinského frontu pod velením generálplukovníka I. E. Petrova zamierili na juhozápad. Tento nástup z východu a prienik niektorých jednotiek 18. armády 4. ukrajinského frontu do tyla línie Arpáda vyvolali u nepriateľa paniku. Ako neskôr uviedol maďarský plukovník Veres, ktorého podkarpatskí partizáni zajali a počas vypočúvania prezradil, hlavné maďarské veliteľstvo v Svaljave si prienik niektorých sovietskych jednotiek vysvetlilo tak, že sa dostali „do pasce“ regulárnej Červenej armády.

Príslušníci štábu maďarských vojsk sa zľakli, že Červená armáda im znemožní ústup popod Karpaty, po úzkom koryte so železnicou a hradskou na rovinu Maďarska. Preto vydali rozkaz: rýchlo sa stiahnuť za mesto Mukačevo, kde sa začína maďarská rovina, ako aj Arpádovnal (obranné opevnenie na počesť Arpáda) na Verečianskom priesmyku. Rozhodli Arpádovnal vyhodiť do vzduchu, napriek tomu, že ho predtým maďarské vojská počas štyroch rokov práčne vybudovali v úzkom priesmyku medzi vysokými lesnými kopcami pri dedine Verecok (dnes Nižni Vorota). Opevnenia pokladali za nezničiteľné, boli až štvorposchodové a vybavené najnovšími výdobytkami techniky.

Okrem toho maďarské hlavné veliteľstvo rozkázalo zničiť za sebou aj všetky mosty na hradskej od Karpát. Toto zlikvidovanie Arpádskej línie samotnými maďarskými jednot-

kami podľa vyjadrenia vojenských odborníkov zabránilo vzniku „novej Dukly“ a opäť by si vyžiadalo tisíce obetí, najmä mladých príslušníkov Červenej armády a 1. československého armádneho zboru v ZSSR.

Koncom októbra 1944 sa skončili posledné prestrelky medzi vojskami 4. ukrajinského frontu a partizánmi zo zväzku Čapajev s jednotkami Maďarského kráľovského honvédstva. Aj obyvatelia Brestova mohli konečne vyjsť z pivnice, kde sa ukrývali a vychutnávať

Mgr. Magdalena Laurincová

tiché mierové ráno. Útekem maďarských honvédskejších jednotiek sa však problémy Podkarpatskej Rusi neskončili. Naopak, začal sa mocenský boj o tento čarokrásny „kúsok“ zeme.

Na základe dohody emigrantskej vlády v Londýne so sovietskym hlavným velením z 8. mája 1944, prezident Edvard Beneš vymenoval delegáciu, vedenú Františkom Němcem, vládnym splnomocnencom dočasnej správy na oslobodenom území Podkarpatskej Rusi, 28. októbra 1944 sa splnomocnenec ujal funkcie. V Chuste miestne obyvateľstvo delegáciu prijalo priateľsky, ba sprvoti sa k nej podobne správali aj sovietske orgány. Ale tento vzťah sa z ich strany rýchlo zmenil, lebo onedlho nastúpili záklusní mocenské „hry“.

Československú správu obnovili len v piatich juhovýchodných okresoch – v Rachove, Tjačeve, Chuste, Volovci a Sevljuši. Ostatné územie Podkarpatskej Rusi vyhlásili za frontové pásmo, napriek tomu, že skutočnosť bola iná. Na ňom sa moci chopili miestni komunisti a vojenské orgány Červenej armády, podporované NKVD (Národný komisariát pre vnútorné veci) a SMERŠ (Smrť špiónom) a nechystali sa odovzdať moc. Koncom novembra, ale najmä začiatkom decembra 1944 začali medzi obyvateľstvom aktívne agitovať za pripojenie Podkarpatskej Rusi k Ukrajine, tj. k Sovietskemu zväzu.

Bola to zavádzajúca, demagogická propaganda, ktorá idealizovala život v ZSSR. Zbytočné boli prosby miestneho obyvateľstva, ktoré nástojčivo prosilo sovietske orgány, aby ich československá delegácia neopúšťala, lebo svoju budúcnosť videli len v rámci Československa, za ktoré bojovali tisíce podkarpatských Rusínov aj v 1. československom armádnom zbore, v bojoch nasadzovali svoj život a mnohí zahynuli.

Sovietske orgány agitovali nielen proti bývalým kolaborantom, ale – ako uvádzali – aj proti všetkým „nepriateľom národa, nedemokratickým a antisovietskym silám“. Každého, kto bol proti pripojeniu k sovietskej Ukrajine považovali za takého nepriateľa.

Situácia na Podkarpatskej Rusi sa začala vyhrocovať. Zavládla atmosféra strachu, keď sa len málokto odvážil postaviť sa im na odpor, navyše pripojenie k Ukrajine podporovali politické štruktúry dislokovaných jednotiek Červenej armády a NKVD. Dokonca v polovici novembra roku 1944 uväznili a deportovali niektorých rusínskych predstaviteľov, ktorí sympatizovali s československou vládou. Boli to odvážni Rusíni, ktorí mali vlastný názor a nebáli sa ho povedať nahlas, preto nielen oni, ale aj ich rodiny skončili v gulagoch na Sibíri. Zároveň sa „vytratila“ rusínska národnosť a príslušníci tohto etnika sa museli hlásiť za Ukrajincov.

Všetko sa tak dialo v rozpore s rozhodnutím spojeneckých štátov (USA, Veľká Británia, Francúzsko a Sovietsky zväz), ktoré sa ešte v čase vojny dohodli, že Podkarpatská Rus ostane súčasťou obnoveného Československa. Ale v októbri 1944 najvyšší sovietsky predstaviteľ Stalin zmenil svoje rozhodnutie, pravdepodobne pre významnú strategickú polohu Podkarpatskej Rusi, a s pomocou miestnych komunistov sovietski vládni predstavitelia pripravili pôdu na premenovanie Podkarpatskej Rusi na Zakarpatskú oblasť Ukrajiny a pre spojenie so sovietskou Ukrajinou a so ZSSR.

Devätnásteho novembra 1944 sa v Mukačeve uskutočnila konferencia Komunistickej strany Zakarpatskej Ukrajiny, ktorá sa vyslovila za zjednotenie Zakarpatskej Ukrajiny so sovietskou Ukrajinou. O týždeň neskôr, 26. novembra sa konal v Mukačeve prvý zjazd národných výborov Zakarpatskej Ukrajiny, ktorý prijal Manifest a v ňom žiadal jej zjednotenie „so svojou veľkou maľuškou – Sovietskou Ukrajinou“, ako aj vystúpenie z celku Československa. Tohto zjazdu sa zúčastnilo 663 delegátov a 126 hostí, ale ani jednému neuznali rusínsku národnosť.

Zvolili 17-člennú Národnú radu Zakarpatskej Ukrajiny na čele s prvým tajomníkom Komunistickej strany Zakarpatskej Ukrajiny Ivanom Turjanicom. Piateho decembra 1944 Národná rada Zakarpatskej Ukrajiny vydala dekrét o prerušení zväzku národných výborov so splnomocnencom vlády Československa.

Foto archív

Hrad Palanok. V dobách 1. Československé republiky zde sídlila vojenská posádka

Detstvo na Podkarpatskej Rusi

Dokončení ze strany 9

Od Vianoc 1944 bolo československej delegácii zakázané pôsobiť v záujme Československej republiky a 30. januára 1945 delegáciu odvolali z Chustu do Košíc. Proces pripojenia sa zavŕšil Zmluvou medzi Československou republikou a Sovietskym zväzom o Zakarpatskej Ukrajine 29. júna 1945 a jej ratifikáciou

Dočasným národným zhromaždením (bez oficiálnej reprezentácie Rusínov) v Prahe. V januári 1946 sa bývala Podkarpatská Rus, teraz už Zakarpatská oblasť stala 25. oblasťou USSR. Bolo to dobre zohraté „divadlo“, ktoré uvrhlo obyvateľov tohto regiónu do mnohých ďalších problémov, najmä do veľkej biedy a ustavičného strachu.

Bez zľutovania

Pamätám si, že som sa zobudila za hlbokej tmy. V izbe žltoliepňala slabá žiarovka, ale

za oknami vládla najčernejšia noc. Bol koniec septembra roku 1945 a moja najstaršia sestra len nedávno začala navštevovať prvú triedu základnej školy v Užhorode.

– Soňa, dcérka moja, vstávaj! Lebo musíš byť v škole už pred ôsmou hodinou. Ak neprídeš včas, potrestajú nielen teba, ale aj nás, tvojich rodičov!

Strach pred mocnými predpismi vládol všade a na každom kroku. Aj deti od útleho školského veku sa mu podrobovali. Zmocnil sa každého, veď strach bol jedným z najpodstatnejších súčastí sovietskeho represívneho systému.

– Prečo sestra musí vstávať tak zavčasu? Veď je ešte noc? – v polospánku som sa spýtala.

Ale mama mi na to nič nepovedala. Bola pohrúžená do svojich myšlienok a istotne nešťastná, že musí za takej tmy budiť rozospáté dieťa. Napokon sestra vstala, hoci v polospánku. Mama jej pomohla obliecť sa a obidve, zrejme s prázdny žalúdkom, odišli do čiernej noci.

Po rokoch som sa dozvedela, že vtedy na území celého Sovietskeho zväzu, hoci zaberajú obrovskú plochu, šestinu zemskej pologule, všade platil moskovský čas. A keď sa v Moskve deti začínali učiť o ôsmej hodine, tak to platilo aj na území dva či tritisíc kilometrov od nej vzdialenom. Samozrejme, že aj v západnej časti Sovietskeho zväzu, v Zakarpatskej oblasti sovietskej Ukrajiny, hoci tam bola najhlbšia noc. Bola to moja prvá skúsenosť s necitlivosťou moskovských mocipánov.

Mgr. MAGDALENA LAVRINCOVÁ
(Pokračovanie v príštím čísle)

ZE ŽIVOTA RUSÍNŮ (NEJEN) NA SLOVENSKU

* 23. května proběhl v Radvani nad Laborcem seminář **Rusínský jazyk v systému slovenského školství, vzdělávání v rusínštině – východiska a budoucnost**. Promluvili na něm mimo jiné Vladimír Protivňák, Marek Gaj, Anna Plišková a další odborníci na danou problematiku.

* Na internetových stránkách rusyn.sk vyšla zajímavá studie s názvem **Komparace postavení Slováků a Rusínů (Lemků) v Polsku v poválečných letech 1945 – 1947**. Autorkou studie je Milica Majerníková-Molitoris. Text rozebírá např. přístup polského státu k Rusínům, angažovanost československého státu, vystěhovávání a deportace Rusínů z Polska do SSSR i do západního Polska (akce Visla).

* Sdružení inteligence Rusínů Slovenska vydalo sborník **Čemeřice – vzdělávání příslušníků rusínské národnostní menšiny**. Jde o jeden z hlavních výstupů projektu Čemeřice – vzdělávání příslušníků rusínské národnostní menšiny v oblasti lidských práv a podpora interkulturního dialogu s majoritním obyvatelstvem. Zájemci sborník najdou na internetové adrese rusyn.sk/data/att/7081_subor.pdf.

* Žáci Základní školy Ulič sebrali rusínské výrazy a slova používané v Uličské dolině.

Spolu s ukázkami rusínských přísloví a pořekadel budou umístěny na informačních tabulích v Uliči, Nové Sedlici a Topoli, kde vytvoří netradiční **rusínsko-slovenský slovník pod širým nebem**.

* V Poddukelské knihovně ve Svidníku bylo prezentováno nové **Kalendárium osobností, událostí a fakt okresu Svidník**. Publikace mapuje dvě stě let regionu v datech a faktech.

* Netradiční výstava je k vidění ve Stakčíně. V parku je **vystavena část věcí, odpadů, které byly nalezeny při čištění SNP Poloniny**. Skvělý nápad!

* 31. května v 17 hodin byla ve Vihorlatské knihovně v Humenném prezentována publikace autorů Tomáše Leha a Jozefa Ondzika **PYCIHBI/RUSÍNI/RUSINS**.

* Divadlo A. Duchnoviče z Prešova vystoupilo v Bratislavě v rámci 8. Ročníku festivalu Nové drama. Předvedlo tu hru **Michaely Zakuťanské Havaj**, debut mladé prešovské dramatičky, tragikomedii z prostředí rusínské vesnice. Hlavní téma hry autorka charakterizuje jako hledání sebe sama na periferii Evropy, v kruhu ne zcela typické rodiny.

* Podle statistik bylo nejdražší ubytování v rámci Prešovského kraje vloni v okrese Prešov. Nejvíce zákazníků bylo domácích, ze zahra-

ničních Češi. **Prešovský kraj byl loni třetím nejnavštěvovanějším na Slovensku**.

* Analýza efektivity a produktivity slovenských vysokých škol zařadila **Prešovskou univerzitu na špičku**; spolu s Univerzitou veterinárního lékařství a farmacie v Košicích je na třetím místě. V pomyslném klání, za nímž stojí časopis Academia vydávaný Ústavem informací a prognóz školství v Bratislavě, zvítězila bratislavská Slovenská technická škola.

* Rektor Prešovské univerzity René Matlovic navštívil významnou rumunskou univerzitu Universitatea Babeş-Bolyai v Kluži. Mluvil se samozřejmě i o **spolupráci mezi oběma školami**.

* **Pravoslavný kostel bude postaven v Holíči**. Město vydalo územní rozhodnutí v roce 2010, v současnosti probíhá stavební řízení.

* V rámci červnového Podvihorlatského folklórního festivalu proběhne i **soutěž o nejlepší „snínských tatarčané pirohy“**. Soutěžit se bude 24. června během tzv. Snínských rybníků. Pirohy připraví tříčlenná družstva, jejich vytvoření pak snědí návštěvníci festivalu.

* Mladá **skupina Royal**, která často vystupuje i na rusínských scénách a akcích, pokřtila svoje první CD. **top**

Родный край

Д о д а т о к д о н о в и н к и P o d k a r p a t s k á R u s

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духовиць

Карпатія, або путованя русиньським світом...

В днях 15.5 – 19.5. 2012 ся в Братіславі одбыв 7. рочник літературного фестивалу Анасофт літера фест, котрый є сопроводнов акціов літературного оціняні Анасофт літера. На фестивалі писателі презентовалі книжкы, котры одборна порота оцінила як найліпшы прозы выданы в лоньскім році. В рамках фестивалу ся на різны місяці Братіславы реалізували літературны авторьскы читаня, были выголошени выслідкы анкеты о найліпшій дзайн книжкы за рік 2011, різны спеціалісты і літеартурознавці читали лекції і семінары а не хыбовали ани лекції і діскуція заміряны і на літературу народностных меншын. В рамках фестивалу ся одбыла і конференція, а тыж і різны воркшопы.

Но вернійме ся назад. Што є тота Анасофт літера? Є то една з найпрестіжнішых літературных оцінінь в Словакї за прозу выдану в минулім році. Одборна порота ся каждорочно мінить а на Анасофт літеру суть автоматічно номінованы выштыкы словацькы прозаїчны тітулы, з котрых ся выберуть найліпшы, а тоты ся потім ухаждають о головну ціну. Автор найліпше оціненой публікації дістане фінанчну одміну во вышці 10 000 єур.

А чом єм зачала інформаціев о фестивалі? На зачатку фестивалу облетів многы словацькы новинькы тітулок „Русины в тім сторочу заникнуть...“ Головов мі перебігло: „Што є того за статью, шак так курто по списованю людей, мусить каждый знати, же Русинів в Словакї наростло згруба о 9000 людей. Про што бы єме мали нараз заникати?“ Но тот інтересный надпис ся на мос почудованя вязав на літературу. Ліпше повідане на невелику книжочку Карпатія, котра вышла в словацькым языці, но сїй автор, родак од Свідника ся гордо голосить к Русинам. Такої на далшый день словацьке комерчне радіо зачало свос літературне пасмо словами „Никому ся ани не снило, же на списку найліпшых книжок Анасофт літеры буде книжка Карпатія...“ А так мі зведавость не дала покоя, збігала цілу Братіславу, но книжочка была вєдыда выпредана. По тых початочных періпетях єм собі подумала: „Выглядать так, же то буде предєі лем квалітне читаня...“ А было. Мої першы думкы і недовіріє так кус выходило із того, же нигда в історії ся нестало, жебы даяка книжка із русиньсков проблематиков, або од русиньского автора была майорітнов публіков так високо оцінена. Реаліта была звєзка така, же русиньскы авторы, хоць в яким языку бы писали, нигда своєв квалітов не досягли рівень іншых народных літератур. А окрім того, не позераючи на літературу, в теперішній добі многы смотрять на русиньску культуру як на культуру, котра заспала десь у фольклорі а далей ся реалні перестала розвивати, што наконєц не утікло барз далеко од правды. Зато ня номінація той книжкы на Анасофт літеру о то вєце потішыла.

Автор книжкы Марош Крайняк є родакот з Вышньої Єдлєвой окресу Свідник, котрый од року 1991 жыє в Братіславі. Выштудовав Універзіту Коменьского в Братіславі, абсолювовав International Business School в Брні; моменталні ся професіонално орьєнтує на маркетинг у сфері телекомунікацій.

Мароша Крайняка словацькы літературны

критікы означіли як талантованого автора, котрый своєв дебутовов прозов вносить до літературы свойскый погляд на „умераючий світ – свій рідный край, на теріторію народностні і языково компактну, котра по другій світовоїй войні остала розділена меджі дакількыма штатами а отворять твердый погляд на головну тему Карпатії, а то на высоту дань, котра є наслідком повойнової політїкы“.

Карпатія є невелика книжочка, 120 сторінок, де ани на одній сторінці ся не находить етнонім Русин. Но і так є ясне, же каждая една буква в книжці выповідаєт о Русинах, о їх жывогї і думаню. Кідь отворите і зачнете читати тоту книжочку, нараз ся перед вами одкрыє русиньскый край, котрым нас проводить як розповідач сам автор. Через єго повіданя вступите до краю і на місяця не лем в Словакї, но і на Лемковині і на Підкарпатській Русі, або ся несподівано найдете в емігрантській Америці, або в Братіславі. В окремых капїтолах ся стритите із Андї Варголом, Нікофором Кріницькым, Федором Головатым, Гочом, Річар-

назад вертать, або переходить до теперішній добы. Жыє і путує в часі і в просторі русиньським світом і судьбами людей, котых жывогт ани кус не санус. Докінє і то, же автор не называть Русинів Русинами, але людьмі Зон є подля слов самого автора метафоров, котра поуказує на історію і будучность цілого русиньского простору, котрый позначіла немлосердна історія, тоталітна українізація і теперішня асіміляція. З книжкы мать наконєц читатель чутя, же ціла історія є хаотічна і неясна а зливать ся і поступно іде до одного фатального кінца, котрый буде дефінітивным кінцєм Русинів. Свої метафоры автор одкрывать лем часты. Читатель так путує умераючим світом, з котрого мервы не одходять но оставають там. Будить в трійголінику по „земли никого“ а перед очами ся му появляють образы з історії. Ціла теріторія „русиньского світа“ є в повіданю розділена до дакількых Зон. Зона 0 представляєт Лемковину, а котрый твердо позначіла акція Вісла. Зона X лежыть на Підкарпатській Русі. Зоны 1, 2, і 3 суть в Словакї.

Цілы повіданя суть попереплітаны метафорічныма образами і містичныма сімболами. Но в каждім припадї книжочка стоїть за перечітаня, є інтересна а свідчить о писательскім таланті автора. А окрім того ся сїй подаріло высклікати діскусію і інерес о русиньску історію і культуру, прирєсла новий погляд на русиньскый світ, котрый знать заінтересувати і втягнути не лем мінорітного читателя.

А ту є одрывок зо споминаной кникы:

„Stúpame do svahu, v ktorom pohyb kameňov silnie, ale desivý je iba ich zhluk. Sme už takmer na vrchole a teraz zisťujeme, že tam niekde musí byť nevyčerpateľný kráter, ktorý tieto pieskovce chrlí. A potom už počujeme zvuk medvedej vlnajúcej Zón, ktorá sa trepoce vo vetre, pripovedá na drevenej veži. Akoby rýchle pravidelné fackovanie. Sme konečne hore. Hranica medzi Zónami 0 do I a zároveň hranica krajín. V spacákoch tu ležia štyria českí turisti. Obchádzajú takto celé bývalé Československo. Chvilu sa spolu rozprávame a potom sa pozeráme dole pod seba ma Zónu 1.“

...Tu sa zmiešame so zberačmi lesných plov, s poľovníkmi, so strážcami hranice, s bežnými dedičkami, s lesníkmi, s Bugelom meniacim nejaký tovar na vodku, s inými pašerákmi, s inými turistami, s vyhladovanými ľuďmi náhliacimi sa k vlaku, ktorý ich má zaviesť do prístavu zaoceánskych lodí, s kriminálnikmi unikajúcimi na druhú stranu, so strielajúcimi vojakmi všemožných armád a všetkých vojen, s banderovcami na koňoch, aj peších smerujúcich do Americkej zóny, s ľuďmi utekajúcimi na juh z vypaľovanej a vyhánanej Zóny 0, s ešte staršími utečencami putujúcimi do opustených dedín, aby ich znova oživil... s prísilníkmi už neexistujúcich národov, s Fedorom Holovátym, ktorý tadeto cvála vypáľit Krajnú Bystřu, s odchádzajúcimi Keltmi, s práve prichádzajúcimi Slovanmi a Valachmi... A potom dokonalo slnko definitívne zapadá a s jeho posledným priamym svetlom v tichosti zaniká aj dav. Na oblohe ostáva mesiac a my sa lúčime s našimi spoločníkmi, ktorí už teraz na všetko zabudli.“

дом з Вошінгтона, Міхаїлом з Москвы, або із професором Мушінком, „котрого баює ся крутять і указують на велику Україну“, і із далшыма реалныма і нереалныма особами, так як із історічныма особами, корты ся даякым способом дотулили русиньского геопростору. З повіданя автора, котрый путує русиньським простором ся дознаваме о акції Вісла, о переселіно людей на Закарпатя, або о карпатськым медвідьві, котрый часом сходить зо заставы, жебы нищів властный народ і край. Читатель нараз видить выпалены села, войновы бумкры, деревяны церкви, но і красны і містичный карпатський край.

Автор пише високо метафорічно і образно. Читатель ся легко стратить в просторі і в часі, із котрыма автор нарабляєт сімболічно а крутить і обергать їх різным способом. В повіданю писатель скаже з місяця на місце, з часу до часу, жывы ся переплітають із мертвыма, реалны особы із выдуманьма. Автор переходить з минулости войновых часів до будучности, пак ся

Foto archiv

Hraniční přechod do Rumunska

Velký Bočkov – průmyslové středisko Potisi

Dokončení ze strany 5

Velké úctě se ve Velkém Bočkově těšil lékárník F. Václavík, který organizoval různé zábavné a sportovní soutěže pro děti. Zasadil se rovněž o přípravu mladých rusínských učňů v Čechách a na Moravě v různých profesích. K hospodářskému životu ve městě ještě dodám, že místní obyvatelé měli ve Velkém Bočkově k dispozici úvěrové družstvo Narodna kasa a stavební a spotřební družstvo Dělnický dům, s. r. o.

Stručně se ještě zmíním o železárnách v Kobylecké Poljaně nedaleko Velkého Bočkova, které vznikly v r. 1774. Podnik koupila od státu v r.

1907 rodina podnikatele Bratmanna. Původně byla v závodě vysoká pec na dřevěné uhlí, která zpracovávala tamní železnou rudu. Později byl celý závod elektrizován, pohon vodními koly nahradily Francisovy turbíny, místo starých kladiv byla zařízena tlakovzdušná kladiva a do dílen instalovány moderní obráběcí stroje. Součástí Bratmannových železáren byly také slévárna a kalírna ocele, brusárna a dílna na poniklování. Hlavním výrobním artiklem závodu byly lodní a jeřábní řetězy.

V letech 20. a 30. nastaly změny i v samotném podniku: základní výrobní sortiment pokračoval v omezeném rozsahu. V r. 1926 byla na dolním závodě místo staré kovárny postavena moderní pila, vybavená speciálními stroji na výrobu dužin na sudy, bylo také přikročeno k vybudování sušárny a pařírny dřeva s kotelnou.

Ve Velkém Bočkově a okolí se narodilo několik významných osobností: oblíbený biskup řeckokatolické církve T. Romža (1911), český filmový tvůrce J. Papoušek (1929), známý slovenský autor divadelních her O. Zahradník (1932), jehož tatínek v té době pracoval v “Klotildě”. V první polovině 40. let ve Velkém Bočkově působil jako učitel akademický malíř S. Borecký. V Kobylecké Poljaně spatřil v r. 1891 světlo světa J. Bokšaj, malíř evropského formátu, zakladatel rusínské národní malířské školy. Seznam místních rodáků by nebyl úplný bez komunistických předáků, poslanců čs. předválečného parlamentu – I. Lokoty a N. Sidorjaka. Lokotovi byla za sovětské éry v prostorách chemického závodu odhalena busta.

Z umělecké a literární tvorby s motivy Velkého Bočkova a okolí připomeňme dílo Lova v Karpatech od věhlasného českého zoologa J. Komárka. Jak autor píše v úvodu, Apecká polonina na sever od Velkého Bočkova, kterou navštívil v létě r. 1920, byla jeho první velkou karpatskou zkušeností. Klasika české myslivecké literatury upoutal život vlků na polonině Dodiasce a lovy na srncí zvěř v oblasti Kuzy. A nakonec připomeňme knihu rusínského autora K. Beskida Marmaroš 1919–1929, v níž najdeme podrobnější zmínku o Velkém Bočkově, Kobylecké Poljaně a okolních vesnicích.

Důvodů k návštěvě Velkého Bočkova je daleko více: poznávání krás a bohatství tamní přírody, historie města a okolí, odkazu významných rodáků a také dnešního života tohoto městečka.

VLADIMÍR KUŠTEK

Z NAŠÍ POŠTY

Pozdrav z Kanady

Čtu každé číslo vašeho časopisu a chci vám popřát hodně úspěchů a mnoho, mnoho let dobré práce!

Stefan Moldovan, 92 let, Kanada

Co víme o Rusínech na Jesenicku?

Připravujeme seminář na téma Slezská lidová kultura a kultura lidu na Jesenicku. Chceme tím přispět ke zmapování kulturního přínosu dosídlenců na Jesenicko po r. 1945. Víme, že mj. sem přišly i rodiny uprchlíků z Podkarpatské Rusi, které zde hledaly nový domov. Možná by nám mohla pomoci i vaše Společnost: Nemáte například k dispozici seznamy uprchlíků z Podkarpatské Rusi s udáním místa, kde se usídlili? Není ve vašich řadách historik, který se tímto tématem zabývá? Přivítali bychom i historickou studii na téma Češi z Podkarpatské Rusi po r. 1945 v Československu. Uvítáme v tomto směru jakoukoliv pomoc.

Předem děkuji a přeji úspěchy celé Vaší redakci i společnosti.

Mgr. Bohumila Tinzová,
ředitelka Státního okresního archivu
Jeseník

(Celé znění dopisu paní Tinzové jsme zařadili do článku Žili, byli... na str. 1 tohoto čísla. Zde otiskujeme jen připomínku spolu s opakovanou

výzvou, aby se nám do redakce přihlásili ti, kdo něco o Rusínech na severní Moravě vědí, či tam mají nějaké osobní vazby. Red.)

Po maminčiných stopách do Podmonastýru

Mám nějaké listiny po mamince, která pocházela z Podmonastýru v okrese Mukačevo. Mé děti chtějí nyní najít rodiště své babičky, tj. mé maminky. Moc informací však o její rodné zemi nemám, kterými bych je vybavila na cestu. Maminka byla ročník 1923, ale již 15 let nežije. A dokud žila, moc jsem s ní o tom nemluvila. Jen vím, že na Podkarpatské Rusi tehdy zůstal její starší bratr. Dříve nebyla žádná možnost hledat informace přes internet, jako máme dnes. Maminka se jmenovala Olena Berezina, v Česku pak znělo její rodné jméno Ilona Berezinová než se vdala. Také bych ráda zjistila něco o vesnici Orinovka, která byla zřejmě někde poblíž jejího rodiště – vyčetla jsem to v jejich papírech, ale bohužel jsem nic víc o tom nenašla. Že by už neexistovala? Děkuji za každou zprávu.

Jitka

(Dotaz přišel prostřednictvím kontaktního formuláře na <http://www.podkarpatskarus.cz/contact>. Prosíme, kdo můžete podat pisatelce nějaké informace, pošlete je k nám do redakce nebo na kontaktní adresu Společnosti. Red.)

„Korektní název: Podkarpatská Rus“

Na internetovém portálu Facebook jsem měl možnost zhlédnout reklamní upoutávku na zájezdy cestovní kanceláře Alpina, ve které je lokace „Zakarpatská Ukrajina“. Chtěl bych upozornit, že ačkoliv je uvedené slovní spojení oficiálním označením ukrajinské státní správy, korektní název této země je Podkarpatská Rus. Uvedené označení bylo jistě libozvučnější pro komunistické funkcionáře, kteří po druhé světové válce protiprávním způsobem toto území odňali tehdejšímu Československu...

Aleš Macek

Nejlepší učitel mého života

Vážený pane Piláte, udělal jste mně velkou radost, když jsem si přečetl vaši knihu o panu učiteli Bokšajovi.

Nemohu než opakovat to, co říká naprostá většina jeho žáků, že to byl nejlepší učitel mého života a jeden z nejlepších lidí, které jsem poznal. Vzpomínám na něj i po letech, když mne učil ve 3. a 4. třídě (1957–1959) ve škole na náměstí Svobody v Praze 6. Na naprostou většinu učitelů si nepamatuji, na něj ano.

Díky za krásný zážitek

Martin Korbař, Praha

P. S.: To je snad jediné poděkování, které jsem autorovi za knihu poslal.